

**СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ БАНДИТИЗМУ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ****SPECIAL CRIMINOLOGY MEASURES TO PREVENT BANDITISM
IN MARTIAL ARTS**

У статті запропоноване наукове розуміння спеціально-кримінологічного запобігання бандитизму як системної, організованої діяльності уповноважених державних органів та громадськості спрямованої на виявлення, локалізацію та нейтралізацію криміногенних факторів, що формують умови для організації та функціонування банд, припинення нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб на різних стадіях кримінальної поведінки, а також руйнування мережі співпраці з агресором й мінімізація віктимних властивостей потенційних потерпілих. Автором сформовано перелік форм кримінологічно значимої поведінки під час вчинення нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, до яких віднесено дії, спрямовані на: цілеспрямоване формування та організацію банди; забезпечення її функціонування, особливо на деокупованих територіях, прифронтових районах; вчинення нападів; маскуванню та приховування кримінальної протиправної поведінки; протидія виявленню та розслідуванню. Розроблено алгоритм (програму) дій працівників оперативних підрозділів поліції щодо запобігання бандитизму на основі стратегії випередження, яка включає виявлення осіб-злочинців, організованих злочинних груп на стадії готування або замаху, руйнування мережі співпраці з агресором, використовуючи можливості оперативно-розшукової діяльності за умов воєнного стану. Визначені напрями діяльності оперативних підрозділів поліції у запобіганні бандитизму: розшуковий – орієнтований на упередження вчинення бандитських нападів шляхом пошуку і фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп; викриття та документування кримінальної протиправної діяльності озброєних груп осіб на стадіях готування, замаху; перевірочний – забезпечення дії спеціальних адміністративно-правових режимів у районах ведення бойових дій та прилеглих територіях, із широким застосуванням оперативно-розшукових методів для виявлення каналів забезпечення банд озброєнням, транспортом і ресурсами; інформаційний – отримання оперативної інформації; використання негласного апарату; інформаційно-аналітичне забезпечення запобігання.

Ключові слова: бандитизм, банда, організована група, кримінальне правопорушення, запобігання, Національна поліція України, оперативні підрозділи.

The article proposes a scientific understanding of special criminological prevention of banditry as a systematic, organized activity of authorized state bodies and the public aimed at identifying, localizing and neutralizing criminogenic factors that form the conditions for the organization and functioning of gangs, stopping attacks on enterprises, institutions, organizations or individuals at different stages of criminal behavior, as well as destroying the network of cooperation with the aggressor and minimizing the victim properties of potential victims. The author has formed a list of forms of criminologically significant behavior during an attack on enterprises, institutions, organizations or individuals, which include actions aimed at: purposeful formation and

organization of a gang; ensuring its functioning, especially in deoccupied territories, front-line areas; committing attacks; masking and concealing criminal illegal behavior; countering detection and investigation. An algorithm (program) of actions of police operational units to prevent banditry has been developed based on a preemptive strategy, which includes identifying criminals and organized criminal groups at the stage of preparation or an attempt, destroying the network of cooperation with the aggressor, using the capabilities of operational and investigative activities under martial law. The directions of activity of police operational units in preventing banditry have been determined: investigative – focused on preventing banditry attacks by searching and recording factual data on the illegal actions of individuals and groups; exposing and documenting the criminal and illegal activities of armed groups of individuals at the stages of preparation and an attempt; verification – ensuring the operation of special administrative and legal regimes in areas of combat operations and adjacent territories, with the widespread use of operational and investigative methods to identify channels for providing gangs with weapons, transport and resources; information – obtaining operational information; using the secret apparatus; information and analytical support for prevention.

Key words: *banditry, gang, criminal offense, organized group, prevention, National Police of Ukraine, operational units.*

Актуальність теми. Бандитизм як одна з найбільш небезпечних форм організованої насильницької злочинності становить серйозну загрозу національній безпеці України, особливо в умовах воєнного стану, коли криміногенне середовище зазнає суттєвих трансформацій. Воєнні дії, масштабна мілітаризація населення, поширення зброї, зниження рівня соціального контролю, переміщення великих груп населення, послаблення інституцій державної влади та поява нових зон правової турбулентності створюють сприятливі умови для активізації діяльності стійких озброєних угруповань. У таких умовах традиційні механізми реагування та профілактики виявляються недостатніми, а запобігання бандитизму потребує вироблення нових кримінологічних заходів, які мають інтегрувати можливості кримінальної юстиції, оперативно-розшукової діяльності, міжвідомчої координації, аналітичного забезпечення та превентивних позитивних практик.

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання бандитизму спрямовані на безпосереднє виявлення, локалізацію та нейтралізацію причин і умов, що детермінують формування та функціонування стійких озброєних груп, а також на своєчасне переривання злочинної діяльності на ранніх стадіях – підготовки, замаху чи створення організованих структур. На відміну від загальносоціальних заходів, які формують безпечне соціальне середовище, цей рівень запобігання має чітко визначений об'єкт впливу, використовує правові, організаційні, оперативні, інформаційно-аналітичні та тактичні інструменти, орієнтовані на реальну криміногенну ситуацію, структуру організованих груп, їх учасників, канали забезпечення, зв'язки, логістику, фінансування та форми конспірації.

В умовах воєнного стану спеціально-кримінологічні заходи набувають особливої ваги, оскільки забезпечують цілеспрямований вплив на діяльність озброєних угруповань, які здатні використовувати воєнну ситуацію для нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб. Ефективність таких заходів можлива лише за умови їх комплексності, координації, оперативності та адаптивності до швидких змін безпекового середовища. З огляду на це, дослідження спеціально-кримінологічних заходів запобігання бандитизму є ключовим елементом формування сучасної державної політики щодо запобігання організованій злочинності, адже дозволяє не лише визначити оптимальні шляхи кримінологічної діяльності, але й забезпечити реальне підвищення рівня безпеки громадян, громад та держави в умовах триваючої воєнної агресії та майбутнього післявоєнного відновлення.

Мета дослідження. Сформулювати концептуальне бачення спеціально-кримінологічних заходів запобігання бандитизму в умовах воєнного стану.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Окремі кримінально-правові та кримінологічні проблеми запобігання організованій злочинності та корисливо-насильницьким злочинам розглядали у своїх працях С. В. Албул, В. С. Батиргарєєва, В. В. Бедриківський, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, Ю. В. Живова, Ю. В. Кифлюк, К. В. Паламарчук М. О. Семенишин та ін. Науковий доробок науковців у розробленні предмету статті

є беззаперечним, проте питання спеціально-кримінологічного запобігання бандитизму в умовах воєнного стану залишилися відкритими.

Виклад основного матеріалу. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання, на відміну від загальносоціальних, мають адресний, практично-операційний і конкретизований характер та не пов'язані з глобальними змінами соціально-економічних чи політичних відносин. Їхня мета полягає у нейтралізації дії конкретних криміногенних чинників, які визначають формування стійких озброєних груп, і створенні умов, що унеможливають або суттєво ускладнюють підготовку та вчинення бандитських нападів. У цьому контексті спеціально-кримінологічні заходи становлять інструментарій цілеспрямованого впливу на механізм злочинної діяльності банд, який реалізується через оперативно-розшукову діяльність, кримінологічний моніторинг, аналітичну розвідку, превентивну роботу зі схильними до насильства особами та вдосконалення процедур міжвідомчої взаємодії.

Як слушно відзначає В. І. Шакур, спеціально-кримінологічне запобігання є складовою загальносоціального впливу, однак його зміст визначається специфічним об'єктом – злочинністю, що потребує цілеспрямованого комплексу заходів, зорієнтованих на запобігання окремим її проявам та конкретним кримінальним правопорушенням разом із їх детермінантами [1, с. 186]. Подібної думки дотримується О. О. Білоусова, яка розглядає спеціально-кримінологічне запобігання як вплив на соціальні патології – процеси, явища та моделі поведінки, що створюють сприятливий ґрунт для злочинності, наголошуючи на необхідності не лише блокувати вже сформовані криміногенні фактори, а й своєчасно виявляти та запобігати соціальним дисфункціям, що детермінують злочинну поведінку [2, с. 188]. У свою чергу, О. М. Литвак наголошує на принциповій відмінності між загальносоціальним запобіганням, що збігається з розвитком суспільства, та спеціально-кримінологічним запобіганням, яке має власні методи, завдання й суб'єктний склад [3, с. 22].

З огляду на зауваження В. В. Голіни, спеціально-кримінологічне запобігання становить системну, науково обґрунтовану та організаційно впорядковану діяльність, спрямовану на недопущення злочинів на різних етапах формування кримінальної мотивації. Така діяльність охоплює не лише недопущення конкретних протиправних дій, але й вплив на соціальні умови та процеси, що визначають рівень криміногенного потенціалу суспільства [4, с. 21–22]. За визначенням О. М. Джужі, сутність спеціально-кримінологічного запобігання полягає у цілеспрямованому здійсненні управлінських рішень, взаємопов'язаних з елементами кримінологічної системи та адаптованих до актуального стану об'єкта впливу, що перетворює запобіжні заходи на гнучку, змінну систему реагування на криміногенні процеси [5, с. 63].

Важливою є й позиція А. П. Закалюка, який підкреслює, що заходи спеціально-кримінологічного запобігання застосовуються як до, так і після вчинення злочину, нерідко паралельно з іншими видами запобіжної діяльності, що дозволяє розглядати їх як самостійний кримінологічний різновид, орієнтований на глибоку діагностику криміногенних процесів і їх ефективну нейтралізацію [6, с. 328].

Узагальнюючи наведені підходи, спеціально-кримінологічне запобігання можна визначити як системну та організовану діяльність уповноважених державних органів та громадськості, спрямовану на виявлення, усунення або мінімізацію детермінант злочинної поведінки, припинення окремих видів кримінальних протиправних діянь на різних стадіях кримінальної поведінки, що в умовах воєнного стану є одним із ключових заходів запобігання бандитизму. Відтак, спеціально-кримінологічні заходи запобігання бандитизму передбачають, у тому силі й здійснення правоохоронними органами цілеспрямованої діяльності, спрямованої на виявлення, локалізацію та нейтралізацію криміногенних факторів, що формують умови для організації та функціонування банд, а також на мінімізацію віктимних властивостей потенційних потерпілих.

В умовах воєнного стану, основною ланкою у запобіганні бандитизму є діяльність оперативних підрозділів Національної поліції України, які забезпечують цілеспрямований вплив на криміногенні процеси та оперативну нейтралізацію загроз, пов'язаних із формуванням і функціонуванням озброєних злочинних груп. У контексті безпекових викликів збройного характеру та правового режиму воєнного стану особливої ваги набуває модернізація правоохоронної системи, що потребує підвищеної мобільності, адаптивності й здатності діяти у швидкоплинних та надзвичайно ризикових умовах. Як слушно зауважує В. І. Шакур, значна частина традиційних підходів виявилася малоефективною в умовах нової реальності, а формальне проведення окремих реформ не забезпечило очікуваного зростання результативності правоохоронної діяльності. Відсутність орієнтації на реальні загрози, специфіку воєнного часу та актуальні потреби суспільства

обмежила вплив таких перетворень, що зумовлює необхідність переосмислення принципів функціонування органів правопорядку й переходу до моделей ризик-орієнтованого управління, здатних до стратегічного прогнозування та оперативного реагування [7].

Ураховуючи вищевикладене, наголосимо, що запобігання бандитським нападам передбачає вирішення таких завдань:

- зміцнення системи охорони власності та безпеки об'єктів, які потенційно можуть стати мішенню озброєних угруповань, з урахуванням підвищених ризиків воєнного стану;
- створення на основі кримінологічного аналізу умов, що унеможливають або істотно ускладнюють організацію та реалізацію бандитських нападів на певній території чи конкретних об'єктах критичної інфраструктури;
- реалізація оперативно-розшукової інформації щодо осіб та груп, які готують збройні напади, із застосуванням превентивного впливу, спрямованого на їх відмову від насильницьких дій;
- своєчасне виявлення, ізоляція та роз'єднання організованих груп і банд, що вже сформовані або перебувають на стадії становлення, з метою негайного припинення їх злочинної діяльності в умовах воєнної загрози;
- оперативне реагування із залученням усіх можливих сил і засобів на повідомлення громадян, військових адміністрацій та посадових осіб про підготовку або вчинення збройних нападів, забезпечуючи негайне затримання нападників та документування їхніх дій;
- формування та використання систематизованих масивів даних про осіб, причетних до бандитських проявів, для забезпечення контролю, профілактичного впливу та своєчасного застосування передбачених законом заходів;
- широке залучення громадськості, територіальних громад, добровільних формувань та інститутів громадянського суспільства до участі у запобіганні бандитизму та моніторингу безпекової ситуації на місцях;
- підвищення рівня інформованості населення щодо способів правомірного захисту від насильницьких злочинних посягань, особливо в умовах воєнного стану, коли ризики нападів суттєво зростають;
- внесення подань до відповідних державних органів та військових адміністрацій щодо усунення причин і умов, які сприяють організації та діяльності банд, включаючи прогалини в охороні об'єктів, режимних заходах чи у роботі суб'єктів безпеки.

Головне місце у запобіганні бандитизму належить оперативним підрозділам Національної поліції України, оскільки саме вони здійснюють оперативний вплив на криміногенне середовище, у межах якого формуються, функціонують і трансформуються організовані озброєні групи.

Оперативна діяльність реалізується за кількома взаємопов'язаними напрямками:

1. Розшуковий напрям передбачає виявлення, відвернення, припинення й розкриття бандитських нападів; установлення осіб, які організовують або здійснюють збройні напади; розшук учасників банд, що переходять від правоохоронних органів чи ухиляються від відбування покарання; виявлення викраденого майна, зброї, військового спорядження та перекриття каналів їх транспортування, збуту та конспіративного переміщення. У воєнний час цей напрям набуває особливої ваги, оскільки бандитські формування часто використовують зброю та ресурси, що циркулюють у зоні бойових дій [8].

2. Перевірочний напрям охоплює забезпечення дії спеціальних адміністративно-правових режимів, установлених на територіях ведення бойових дій, у прилеглих до фронту районах і в місцях масового переміщення цивільного населення. Його реалізація пов'язана з інтенсивним використанням оперативно-розшукових методів для виявлення каналів забезпечення банд зброєю, транспортом, боєприпасами, засобами зв'язку та фінансування; викриттям осіб, які здійснюють логістичну, інформаційну чи іншу підтримку збройних угруповань; блокуванням їх мобільності та можливостей конспірації під прикриттям гуманітарних, волонтерських або військових потоків [9].

3. Інформаційний напрям зосереджений на зборі, накопиченні, оцінюванні та багаторівневому аналізі інформації щодо криміногенної ситуації в регіоні, зокрема фіксації тенденцій щодо активності бандитських груп, місць їх концентрації, маршрутів переміщення та способів маскування. На його основі здійснюється припинення діяльності осіб або груп, схильних до вчинення збройних нападів, унеможливується завершення запланованих кримінальних дій, локалізуються підготовлені або розпочаті напади ще на стадії готування чи замаху. Важливою складовою є моніторинг криміногенної обстановки, оцінка ефективності запроваджених запобіжних заходів, прогнозування ризиків та оновлення тактичних підходів з урахуванням воєнних загроз,

зростання мобільності злочинних груп, нестабільності правопорядку та підвищеного рівня доступу до зброї [10].

Також варто звернути увагу й на оперативно-розшукову профілактику, що посідає особливе місце у структурі превентивної діяльності правоохоронних органів. Попри твердження С. О. Павленка про те, що її специфіка нібито визначається проведенням поряд із гласними й негласних заходів із використанням сил, засобів та методів оперативно-розшукової діяльності [11], такий підхід видається обмеженим, оскільки визначальною для профілактики є не форма (гласна чи негласна), а її результативна спрямованість на запобігання озброєним нападам та нейтралізацію криміногенних чинників, що сприяють функціонуванню банд.

Одним із ключових напрямів оперативно-розшукової профілактики є виявлення кримінальних правопорушень бандитського характеру. У цьому контексті слід наголосити, що для банд, організованих груп та ширших злочинних спільнот характерні: глибока латентність діяльності, високий рівень конспірації, здатність до швидкої криміногенної адаптації, а також підвищений динамізм, що значно ускладнює їх викриття та нейтралізацію. За таких умов виявлення замаскованої злочинної активності та забезпечення кримінального переслідування винних без використання сил, засобів і методів оперативно-розшукової діяльності практично неможливе [12, с. 97].

Ефективне запобігання бандитизму в умовах воєнного стану неможливе без глибокої трансформації правових і організаційних засад оперативно-розшукової діяльності, яка є ядром спеціально-кримінологічного впливу на організовану злочинність. Нинішня розбалансована гібридна модель оперативно-розшукової діяльності, сформована внаслідок нормативної фрагментації та відсутності концептуальної узгодженості з кримінальним процесом, не забезпечує належного рівня кримінологічної спроможності правоохоронних органів і не відповідає характеру сучасних злочинних загроз, що суттєво посилюються під час війни. Саме тому ключовим викликом є не просто модернізація, а докорінне оновлення нормативного підґрунтя негласної діяльності, яке має бути закріплене у новому законі, спроможному забезпечити системність, легітимність і технологічну сумісність усіх форм оперативної роботи.

Таке оновлення не є технічною реформою, а стратегічною передумовою для формування життєздатної системи кримінологічної безпеки, здатної запобігати створенню та діяльності банд, блокувати їхню кримінальну активність на етапах готування і замаху, забезпечувати невідворотність документування злочинів та руйнувати мережі співпраці з агресором. Відновлення повноважень оперативних підрозділів щодо виявлення і усунення причин та умов вчинення тяжких насильницьких злочинів, зокрема бандитизму, є критично важливим не лише для стабілізації криміногенної ситуації у воєнний період, але й для формування стратегічної спроможності держави у післявоєнній перспективі.

Висновки. Головне місце у запобіганні бандитизму в системі Національної поліції України належить оперативним підрозділам, діяльність яких охоплює ініціативний пошук і фіксацію фактичних даних про бандитські напади, що готуються або вчинені організованими озброєними групами; проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій у межах оперативної розробки фігурантів і досудового розслідування; розшук учасників збройних нападів, які реалізуються за напрямками: розшуковий – виявлення, відвернення, припинення й розкриття злочинів, установлення осіб, які готують або вчинили бандитські напади, переховуються від правоохоронних органів чи ухиляються від покарання, виявлення викраденого майна, перекриття каналів його транспортування та збуту; перевірочний – забезпечення дії спеціальних адміністративно-правових режимів у районах ведення бойових дій та прилеглих територіях, із широким застосуванням оперативно-розшукових методів для виявлення каналів забезпечення банд озброєнням, транспортом і ресурсами; інформаційний – збирання й аналіз інформації щодо криміногенної ситуації в регіоні, припинення діяльності осіб або їх груп, схильних до вчинення збройних нападів, недопущення вчинення підготовлених або розпочатих нападів; моніторинг криміногенної ситуації на території обслуговування, узагальнення й оцінювання результативності заходів запобігання.

Список використаних джерел:

1. Тимошенко В. І., Шакун В. І. Теоретичні основи кримінології: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2021. 240 с.
2. Білоусова О. О. Соціальний феномен протидії злочинності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2011. № 2. С. 42–44.

3. Литвак О. Загальнотеоретичні підвалини спеціально-кримінологічного запобігання злочинності. *Право України*. 2001. № 5. С. 97–102.
4. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Х.: Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого, 2011. 120 с.
5. Кримінологія: навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. К.: Атіка, 2009. 312 с.
6. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
7. Шакун В. І. Толерантне ставлення суспільства до злочинності – це, скоріше за все, прояв його небезпечної хвороби. *Юридичний вісник України*. 2025. № 6 (1540). URL: <https://yvu.com.ua/vasyl-shakun-tolerantne-stavlennya-suspilstva-do-zlochynnosti-tse-skorishe-za-vse-proyav-jogo-nebezpechnoyi-hvoroby/>
8. Князев С. М. Загальна характеристика організації оперативно-розшукової та негласної роботи Національної поліції України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. Ч. 3. С. 146–151
9. Семенишин М. О. Концептуальні засади запобігання корисливо-насильницьким злочинам органами та підрозділами національної поліції України (за матеріалами операції Об'єднаних сил): монографія. Київ : ВД «Дакор», 2020. 550 с.
10. Єпринцев П. С. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання організованим злочинності в Україні. *Право та державне управління*. 2022. № 4. С. 144–151
11. Павленко С. О. Основи оперативно-розшукової тактики : монографія. Київ : Людмила, 2022. 624 с.
12. Крупей С. Р. Удосконалення правового та організаційно-тактичного механізму використання поліцейського «під прикриттям». *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1. С. 25–35.